

TALABALARDA XULQ-ATVOR BOSHQARUVINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Yusupova Dilorom Toshtemirovna
Navoiy davlat pedagogika instituti
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.073>

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim muhitida o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Talabalarning psixologik xususiyatlari, ularning motivatsiyasi, o'z-o'zini tartibga solish strategiyalari va ta'lim muhitida o'z xatti-harakatlarini boshqarish samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikka alohida e'tibor beriladi. O'rganishlar natijasida o'qituvchilar va boshqaruv xodimlariga o'quv jarayonini optimallashtirish, o'quvchilarning muvaffaqiyatli o'qishi va rivojlanishi uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalar belgilandi. Talabalarning xulq-atvorini boshqarishning psixologik xususiyatlarini tahlil qilish ta'lim psixologiyasi sohasiga va universitet jamoasida samarali o'zaro ta'sir strategiyasini shakllantirishga muhim hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: psixologik xususiyatlar, xulq-atvorni boshqarish, talabalar, ta'lim muhiti, motivatsiya, o'z-o'zini tartibga solish, xulq-atvor namunalari, ta'lim jarayoni, xulq-atvorni boshqarish va ta'lim yutuqlari o'rtasidagi bog'liqlik, pedagogik psixologiya, pedagogik strategiyalar, talaba rivojlanishi, ta'lim, o'zaro ta'sir strategiyalari, o'quv muhiti.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПОВЕДЕНИЕМ У УЧАЩИХСЯ

Юсупова Дилором Тоштемировна
Навоийский государственный педагогический институт

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию психологических аспектов управления поведением студентов в образовательной среде. Особое внимание уделено взаимосвязи психологических особенностей студентов, их мотивации, стратегий саморегуляции и эффективности управления своим поведением в образовательной среде. По итогам исследований даны практические рекомендации преподавателям и управленческому персоналу по оптимизации учебного процесса, созданию более благоприятных условий для успешной учебы и развития студентов. Анализ психологических особенностей управления поведением студентов вносит важный вклад в область педагогической психологии и в формирование эффективных стратегий взаимодействия в университетском сообществе.

Ключевые слова: психологические характеристики, управление поведением, учащиеся, образовательная среда, мотивация, саморегуляция, модели поведения, образовательный процесс, управление поведением и корреляция образовательных достижений, педагогическая психология, педагогические стратегии, развитие учащихся, образование, стратегии взаимодействия, среда обучения.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF BEHAVIOR MANAGEMENT IN STUDENTS

Yusupova Dilorom Toshtemirovna
Navoi State Pedagogical Institute

Abstract: This article is devoted to the study of the psychological aspects of the management of student behavior in the educational environment. Special attention is paid to the relationship between students' psychological characteristics, their motivation, self-regulation strategies and the effectiveness of managing their behavior in the educational environment. As a result of the studies, practical recommendations were made for teachers and management staff to optimize the

educational process, create more favorable conditions for the successful study and development of students. The analysis of the psychological features of student behavior management makes an important contribution to the field of educational psychology and to the formation of effective interaction strategies in the university community.

Keywords: psychological characteristics, behavior management, students, educational environment, motivation, self-regulation, behavioral patterns, educational process, behavior management and education achievement correlation, pedagogical psychology, pedagogical strategies, student development, education, interaction strategies, learning environment.

Kirish. Zamonaviy ta'lim sharoitida talabalarning xatti-harakatlarini boshqarish nafaqat intizomni o'rnatish bilan bog'liq vazifa, balki talaba auditoriyasining psixologik xususiyatlarini tushunishni talab qiladigan murakkab norozilik ekanligini tushunish muhimdir. Bu holatda men o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishning asosiy jihatlari, ta'lim muhitida o'zaro ta'sirning samaradorligiga ta'sir qiluvchi psixologik omillarga e'tibor qarataman.

Talabalarning xulq-atvorini boshqarishning asoslaridan biri motivatsiyani tushunish va rag'batlantirishdir. Turli xil psixologik mexanizmlar, asosiy va asosiy motivatsiyalar o'quvchilarning faolligi va ta'lim jarayoniga bag'ishlanishiga ta'sir qilishi mumkin. Shaxsiy motivatsion omillar bilan o'zaro ta'sir o'quvchilarda nafaqat o'quv maqsadi tuyg'usini shakllantirish, balki ularning xatti-harakatlarini samarali boshqarish imkonini beradi.

O'z-o'zini tartibga solish ko'nikmalarini egallagan talabalar o'z xatti-harakatlarini boshqarish uchun samaraliroq strategiyalarga ega. O'z his-tuyg'ularini va intilishlarini boshqarish qobiliyati kabi psixologik xususiyatlar ta'lim muhitida adaptiv xatti-harakatlarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Pedagogik, kognitiv va mexanik, o'quv jarayonini faol amalga oshirish va amaliyotda qo'llash, shaxsiy strategik o'zini o'zi boshqarishni ta'minlash.

Talabalik yoshi-bu oliy o'quv yurtining rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan hodisa. K. D. Ushinskiy bu yoshni «eng hal qiluvchi» deb atadi, chunki aynan shu davr insonning kelajagini belgilab beradi, bu o'z ustida intensiv ishlashning juda faol davri. L. D. Stolyarenko talabalar jamoasini oliy ta'lim instituti tomonidan tashkiliy jihatdan birlashtirilgan odamlarning o'ziga xos ijtimoiy toifasi, o'ziga xos jamoasi sifatida tavsiflaydi [1, 45]. I. A. Zimnaya ta'rifi ko'ra, talabalar tarkibiga eng yuqori ta'lim darajasi, madaniyatni eng faol iste'mol qilish va kognitiv motivatsiyaning yuqori darajasi bilan ajralib turadigan bilim va kasbiy ko'nikmalarni maqsadli, tizimli ravishda o'zlashtiradigan odamlar kiradi [2, 89]. B. G. Ananievning fikricha, 17 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan hayot davri shaxsni shakllantirishning yakuniy bosqichi va professionallashtirishning asosiy bosqichi sifatida muhim ahamiyatga ega. B. G. Ananyevning so'zlariga ko'ra, 17 yoshga kelib, shaxs o'z-o'zini tarbiyalash faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish uchun maqbul sub'ektiv sharoitlarni yaratadi [3, 109].

Talabalarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, rolli o'yinlar va interfaol usullardan foydalanish xatti-harakatlarni boshqarishning asosiy vositasiga aylanadi. Ushbu uslub nafaqat muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, balki o'quvchilarning o'z his-tuyg'ularini ifodalash, yanada moslashuvchan va moslashuvchan o'zaro ta'sir strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi.

Talabalar o'rtasida guruh dinamikasining psixologik xususiyatlarini tushunish o'qituvchilarga o'quv jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi. Guruhda ijobiy muhitni shakllantirish, har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, konstruktiv melinistik munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi va xatti-harakatlarga ijobiy ta'sir qiladi.

Talabalarning xulq-atvorini boshqarishning psixologik xususiyatlari o'qituvchilardan chuqur tushunish va yondashuvning moslashuvchanligini talab qiladi. Motivatsiyani rivojlantirish, o'z-o'zini tartibga solish, interfaol usullardan foydalanish va guruh dinamikasini hisobga olish ta'lim muhitida samarali o'zaro ta'sirning asosiy tarkibiy qismlariga aylanmoqda. Psixologik xususiyatlarni hisobga olgan o'qituvchilar ijobiy talabalar tajribasini va muvaffaqiyatli o'rganishni

yaratishga qodir.

Tadqiqot metodologiyasi. Talabalarning xulq-atvorini boshqarishning psixologik xususiyatlarini o'rganish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, puxta uslubiy ishlab chiqishni talab qiladi. Ushbu maqolada biz psixologik omillarning ta'lim muhitida xulq-atvor strategiyasini shakllantirishga ta'sirini tushunishga qaratilgan tadqiqot metodologiyasining asosiy jihatlarini ko'rib chiqamiz.

Metodikaning birinchi va eng muhim bosqichi tadqiqot maqsadlarini aniq belgilashdir. Bu o'quvchilarning xatti-harakatlariga psixologik ta'sirlar bilan bog'liq masalalarni aniqlash va qo'shimcha o'rganishni talab qiladigan asosiy fikrlar bo'yicha farazlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Tegishli ma'lumotlarni to'plash usullarini tanlash tadqiqot sifati uchun muhim rol o'ynaydi. Anketalar, kuzatishlar, suhbatlar, psixologik testlar - bu usullarning har biri o'zining afzalliklari va cheklovlariga ega. Kombinatsiyalangan yondashuv o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik xususiyatlarini to'liqroq tushunish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi talabalarning madaniy, ijtimoiy va individual xususiyatlari kabi kontekstual omillarni hisobga olishi kerak. Kontekstni tahlil qilish tadqiqot natijalarini aniqroq talqin qilish va ta'lim muassasalarida haqiqiy xatti-harakatlarni boshqarish sozlamalarida qo'llash imkonini beradi.

Metodologiyaning muhim bosqichi - qo'llaniladigan asboblarni psixometrik baholash. Psixologik testlar va anketalarning ishonchliligi va haqiqiyliigi tadqiqot natijalarining to'g'riligi va asoslilikini ta'minlash uchun qat'iy sinovdan o'tkazilishi kerak.

Metodologiya to'plangan ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish va ularni keyingi talqin qilishni o'z ichiga oladi. Natijalarning statistik ahamiyatini hisobga olish va ularni xulq-atvorni boshqarish psixologiyasi sohasidagi mavjud nazariyalar va tadqiqotlar bilan solishtirish muhimdir [4,24-36].

O'rganishning oxirgi bosqichida ta'lim muassasalari va o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ushbu tavsiyalar aniqlangan psixologik xususiyatlarga asoslanadi va ta'lim muhitida o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishni optimallashtirishga qaratilgan. Talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik xususiyatlarini o'rganish metodologiyasi ta'lim jarayonini tushunish va optimallashtirish uchun asos yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ma'lumotlarni to'plashning aniq tuzilgan usullariga rioya qilish, puxta tahlil qilish va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik jihatlarini chuqurroq o'rganishga va ta'lim muhitida samarali strategiyalarni yaratishga yordam beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Zamonaviy ta'lim sharoitida nafaqat o'quv jarayonlarini, balki o'quvchilarning xatti-harakatlariga ta'sir qiluvchi omillarni ham tushunish muhimdir. Talabalarning xulq-atvorini boshqarishning psixologik xususiyatlari ta'lim amaliyotining muhim jihatini ifodalaydi. Ushbu maqolada biz ushbu mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlarni ko'rib chiqamiz, asosiy tendentsiyalarni va tadqiqot natijalarini ta'kidlaymiz.

Ko'pgina tadqiqotlar o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishda motivatsiyaning muhimligini ta'kidlaydi. Mualliflar motivatsiyaning ichki, tashqi, intruziv va ekstruziv kabi turlarini ajratib ko'rsatadilar va ular o'quvchilarning faolligi va o'quv jarayonidagi ishtirokiga qanday ta'sir qilishini muhokama qiladilar [5, 72].

Adabiyot sharhlari o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishning asosiy elementi sifatida o'z-o'zini tartibga solishning muhimligini ta'kidlaydi. Mualliflar ta'lim faoliyatida muvaffaqiyatni ta'minlashning bir usuli sifatida o'z xatti-harakatlarini rejalashtirish, kuzatish va baholash kabi shaxsiy o'zini o'zi boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish muhimligini ta'kidlaydilar.

Tadqiqotlar talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishda turli xil o'qitish strategiyalarining samaradorligini baholaydi. Faol ta'lim usullari, texnologiyadan foydalanish, rolli o'yin va loyihaga asoslangan usullar, shuningdek, ularning o'quvchilar motivatsiyasi va faolligiga ta'siri muhokama

qilinadi.

Adabiyot sharhlari talabalarning xatti-harakatlarini boshqarish kontekstida guruh dinamikasi masalalarini ko'taradi. Mualliflar shaxslararo munosabatlarning ijobiy yoki salbiy ta'lim tajribasini shakllantirishga ta'sirini ko'rib chiqadilar, shuningdek, jamoaviy o'zaro munosabatlarni yaxshilash strategiyalarini taklif qilishadi. Ba'zi tadqiqotlar talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishga ta'sir qiluvchi madaniy va individual xususiyatlarni chuqurroq o'rganadi. Mualliflar madaniy kontekstlarning motivatsiya va ta'lim strategiyalarining idrokiga qanday ta'sir qilishi mumkinligini muhokama qiladilar. Talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik xususiyatlariga oid adabiyotlarni tahlil qilish ushbu mavzuning murakkabligini ta'kidlaydi. Motivatsiya, o'z-o'zini tartibga solish, samarali o'qitish strategiyalari va guruh dinamikasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik kompleks yondashuvni talab qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu munosabatlar haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirishi va turli ta'lim sharoitlarida o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarish uchun yanada samarali strategiyalarni ishlab chiqishga yordam berishi kerak.

Tahlil va natijalar. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarish o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirdir. Bu o'zaro ta'sirning psixologik jihatlari o'quv muhitini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Ushbu maqolada biz talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik xususiyatlarini tahlil qilish natijalarini taqdim etamiz va ularni samarali ta'limga erishish kontekstida ko'rib chiqamiz.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarishda motivatsion omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ichki motivatsiyaga ega bo'lgan talabalar o'quv jarayoniga katta qiziqish va faollik ko'rsatadilar. Rag'batlantirishning turli shakllari motivatsiya darajasiga va shunga mos ravishda ta'lim dasturi bilan o'zaro aloqa sifatiga ta'sir qilishi mumkin [6,19].

Talabalarning o'zini o'zi boshqarishi psixologik xususiyat sifatida ham muhimdir. O'z-o'zini nazorat qilish, o'z faoliyatini rejalashtirish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish o'z xatti-harakatlarini yanada samarali boshqarishga yordam beradi. Ushbu ko'nikmalarga ega bo'lgan talabalar ko'pincha akademik jihatdan yaxshi natijalarga erishadilar va o'quv jarayonining salbiy tomonlariga kamroq moyil bo'ladilar.

Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, o'qitish strategiyasini tanlash o'quvchilarning xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir qiladi. Interfaol usullardan foydalanish, rag'batlantiruvchi o'quv muhitini yaratish, shuningdek, o'quvchilarga individual yondashish o'quv jarayonini yanada ijobiy idrok etishga va samarali xulq-atvor namunalarini shakllantirishga yordam beradi. Guruh dinamikasi va shaxslararo munosabatlar jamoada talabalarning xulq-atvor strategiyalarini shakllantirishga ta'sir qiladi. Ijobiy muhit, qo'llab-quvvatlovchi o'qituvchilar va hamkasblar va hamkorlik uchun imkoniyatlar o'quvchilarning ijobiy xulq-atvorini rag'batlantiradigan qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitni yaratadi.

Tahlil natijalari, shuningdek, xatti-harakatlarni boshqarishni o'quvchilarning madaniy va individual xususiyatlariga moslashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Madaniy kontekstlarning xilmaxilligi va individual imtiyozlar xulq-atvorni boshqarishda moslashuvchan yondashuvni va xilmaxillikni hisobga olishni talab qiladi.

Talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik xususiyatlarini tahlil qilish ta'limda kompleks yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi. Motivatsion omillar, o'z-o'zini tartibga solish, pedagogik strategiyalar, guruh dinamikasi va madaniy moslashuv - barchasi bir-biri bilan bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlash va o'quvchilarning xatti-harakatlarini muvaffaqiyatli boshqarish uchun ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqishni talab qiladi.

Xulosa va takliflar. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning xatti-harakatlarini boshqarish tobora muhim jihatga aylanib bormoqda, bu psixologik xususiyatlarni chuqur tushunishni talab qiladi. Ushbu maqolada biz talabalarning xatti-harakatlarini boshqarishning psixologik jihatlari bo'yicha asosiy xulosalarni ko'rib chiqamiz va ijobiy ta'lim muhitini yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalar beramiz.

Motivatsiya o'quvchilarning xatti-harakatlariga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Ularning ichki motivatsiyasini aniqlash va o'rganishga qiziqishlarini rag'batlantirish ijobiy xulq-atvor namunalarini yaratadi. Bu ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish va individual motivatsion omillarga e'tibor berish zarurligini ta'kidlaydi.

O'z-o'zini tartibga solish qobiliyatiga ega bo'lgan talabalar o'quv jarayonida yanada mas'uliyatli xatti-harakatlar va faol ishtirok etishadi. Bu ko'nikmalarni rivojlantirish pedagogik ta'sirning ajralmas qismiga aylanib, mustaqil va maqsadli shaxsni shakllantirishga yordam beradi. Pedagogik strategiyalar o'quvchilarning xulq-atvor modellarini shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Interfaol usullardan foydalanish, individual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish ijobiy xulq-atvor va o'rganish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Guruh dinamikasi talabalarning xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shaxslararo ijobiy munosabatlarni shakllantirish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga ko'maklashish har bir o'quvchi o'zini qo'llab-quvvatlash va muhimligini his qilishi mumkin bo'lgan jamoani yaratishga yordam beradi.

Pedagogik dasturlar talabalarning motivatsiyasi, xohish-istaklari va o'zini o'zi boshqarish darajasini hisobga olgan holda individual ehtiyojlariga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bunga ta'limga tabaqalashtirilgan yondashuvlarni joriy etish va o'quv dasturlarini shaxsiylashtirish orqali erishish mumkin.

O'qituvchilar interfaol usullar va amaliy topshiriqlardan foydalangan holda o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb qilishlari kerak. Faol ishtirok etish va o'zini namoyon qilishni rag'batlantiradigan o'quv muhitini yaratish ijobiy xulq-atvor namunalarini rivojlantiradi. O'quvchilarning o'zaro munosabatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish kerak. Kollektiv tadbirlarni tashkil etish, jamoaviy loyihalar va empatiya va muloqotni rivojlantirish uchun treninglar ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi. Talabalarning xulq-atvorini boshqarishda madaniy sezgirlik va madaniy kontekstlarning xilma-xilligini hisobga olish kerak. Pedagoglar o'rtasida madaniy kompetentsiyani rivojlantirish va xilma-xillikni hurmat qiladigan ta'lim muhitini yaratish ko'p madaniyatli ta'lim muhitida xatti-harakatlarni samarali boshqarishga yordam beradi.

Talabalarning xulq-atvorini boshqarishning psixologik xususiyatlari o'quv amaliyotining murakkab va ko'p qirrali tomonini ifodalaydi. Taklif etilgan amaliy tavsiyalarni amalga oshirish ijobiy xulq-atvor modellarini samarali shakllantirishga yordam beradigan va talabalarning yuqori sifatli bilim olishini ta'minlaydigan o'quv muhitini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология: уч. для студентов по пед. и психол. направ. и спец. — М.: Логос, 2000. — С. 45.
2. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста / Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / Под ред. Б.Г. Ананьева, Н.В. Кузьминой. — Вып. 2. — Л.: ЛГУ, 1974. — С.89
3. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. / Под ред. А.М. Матюшкина. — М.: Педагогика, 1982—1984. — Т. 3. — С. 109.
4. Ильин В.С. О повышении системности в педагогической подготовке студентов к работе в школе / Современные задачи общеобразовательной школы и проблемы подготовки педагогических кадров: Сб. науч. тр. АПН СССР НИИ общей педагогики. — М., 1978. — С. 24—36.
5. Никитин В.А. Начало социальной педагогики: уч. пос. — М.: Флинта, 1999. — С. 72.
6. Павлова Л.Н. Содержание и организация самообразовательной деятельности по формированию субъективной активности студентов: Автореф. дис....канд.пед.наук. — Красноярск, 2000. — С. 19